

Jeszke, Jaromir

O potrzebie badań nad historią historiografii medycznej

Medycyna Nowożytna 0, 39-46

1992

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jaromir Jeszke

O potrzebie badań nad historią historiografii medycznej.

Historia historiografii zajmuje poczesne miejsce w strukturze nauki historycznej. Krąg badaczy zainteresowanych tą dyscypliną stale się poszerza, zaś samo pojęcie stało się bardzo pojemne. Praktyczny podział na historię historiografii podmiotową, obejmującą dzieje kierunków, szkół czy badania poszczególnych historyków oraz przedmiotową, zajmującą się wytworami działalności pisarskiej historyków, zaproponował A.F. Grabski. (Wyróżnił on także kierunek historii historiografii zainteresowany rozwojem metod badawczych)¹. Podobny w charakterze postulat zgłosił także J. Topolski proponując analizę „coraz to nowych zasad teoretyczno - metodologicznych, z których jedne stają się standardowymi, a inne przed przejściem do ich szeregu lub eliminacją zachowują dłużej czy krócej status zasad niestandardowych”². Spojrzenie na historię historiografii z punktu widzenia historii nauki zaproponował J. Pomorski wyróżniając trzy niewspółmierne wobec siebie modele:

1. biograficzno - bibliograficzny, polegający na rejestracji faktów - kto i czym się zajmował;
2. wyjaśniający, ukazujący problem pod kątem społecznych uwarunkowań zajęcia się danym zagadnieniem;
3. wynikający ze współczesnych refleksji nad uprawianiem historii nauki, porównywania i relacji między systemami wiedzy, w tym wypadku wiedzy historycznej dotyczącej określonego tematu.

W tym ostatnim przypadku możliwe byłyby trzy warstwy: ontologiczna - poszukiwano by procesu sterującego badaniami historycznymi w ramach danego systemu wiedzy, „wizji świata i człowieka”, - epistemologiczna i metodologiczna. Autor koncepcji podkreśla, iż taka perspektywa z punktu widzenia współczesnej historii nauki i sposobu jej uprawiania jest niezbędna, jeżeli badania historyczne z zakresu historii historiografii nie mają odbiegać od sposobu w jaki uprawia się refleksję historyczną w innych dyscyplinach³.

Propozycję zastosowania naszkicowanych powyżej modeli uprawiania historiografii medycznej można różnorako uzasadnić. Modele zaproponowane przez A.F. Grabskiego, warte są uwagi ze względu na ich praktyczny, porządkujący wieloznaczne dotąd pojęcia, charakter. Pozwalają na bardziej precyzyjne niż dotychczas stosowanie często powtarzanej tezy o dwupłaszczyznowości badań historiograficznych, wymagającej od histo-

ryka zarówno znajomości epoki, w której powstała interesująca go historiografia jak i epok, o których ona traktuje, co nie zawsze było możliwe. Proponowane przez A.F. Grabskiego i J. Topolskiego spojrzenie na historię historiografii z punktu widzenia rozwoju stosowanych metod badawczych stanowić może dobrą płaszczyznę porównawczą, a w przypadku badań nad historią historiografii medycznej umożliwi także odpowiedź na pytanie o różnice i podobieństwa warsztatu historyka i historyka nauk medycznych w określonej epoce. Wreszcie prezentowane koncepcje J. Pomorskiego uwzględniające niektóre elementy poprzednich, za punkt wyjścia przyjmują perspektywę historyka nauki, którym przecież historyk medycyny jest bezspornie. Propozycja ta powinna być więc dla niego interesująca. Wydaje się, iż badania prowadzone z tych pozycji powinny umożliwić kompleksową ocenę rzeczonyj dyscypliny, wnosząc tym samym określony wkład w proces kształtowania się jej tożsamości. Oczywiście powyższych sugestii nie można traktować jako jedynie słusznych w badaniach nad historią historiografii medycznej. Istotną ich zaletą jest jednak to, że odchodzą od standardowych badań nad „szkołą” określonej indywidualności, próbują stworzyć obraz syntetyczny.

I tu pojawia się problem: w jakim stopniu obecne modele uprawiania historii historiografii mogą być przydatne w badaniach nad historią historiografii medycznej oraz jakie może ona zająć miejsce w tworzącej się strukturze nauk historyczno-medycznych. Zagadnieniem kluczowym jest tutaj świadomość potrzeby tego rodzaju badań w środowisku historyków nauk medycznych. Sądząc po nielicznych, podejmowanych na tym polu próbach można mieć powody do tylko bardzo ostrożnego optymizmu. Historia historiografii wiąże się bardzo ściśle z refleksją metodologiczną⁴, ten nurt zaś, jeżeli nie liczyć kilku prac o charakterze warsztatowym⁴, jest prawie nieobecny w badaniach historyczno-medycznych. Co więcej ich potrzeba bywa nieuświadomiana lub wręcz negowana. Tymczasem badacze zajmujący się nowoczesną historią historiografii ten właśnie nurt uważają za najistotniejszy. J. Topolski stwierdza wręcz, że „zaplecze historyczne danej nauki (w tym przypadku historii nauk medycznych-J.J.) nagle staje się niezwykle ważnym komponentem refleksji metodologicznej” zaś „wyróżnienie refleksji metodologicznej w historiografii czy spojrzenie metodologiczne na historię historiografii z perspektywy ewolucji metod, ale szeroko pojętych, (...) jest niezwykle ważne”⁵ Różnica w postawach badawczych jest więc tutaj znaczna i może to powodować trudności w adaptacji nowoczesnych modeli uprawiania historii historiografii w badaniach historyczno-medycznych i to trudności podwójnego rodzaju: niewysokiego, jak na razie, miejsca historii historiografii medycznej w hierarchii wartości problemów badawczych oraz nie wydoskonalonych umiejętności zastosowania wspomnianych koncepcji w praktyce badawczej. Pierwsza z wymienionych barier wydaje się być nieporównanie ważniejsza.

Pewną jednak szansą dla rozwoju badań nad historią historiografii nauk medycznych jest szczególna sytuacja w jakiej znalazła się ta gałąź historii. Można ostatnio zaobserwować, iż poszukuje ona na nowo swojej tożsamości oraz miejsca wśród nauk medycznych i historycznych. Z jednej strony badaczami w tej dyscyplinie nie są już wyłącznie lekarze, lecz coraz częściej przedstawiciele innych profesji medycznych oraz zawodowi historycy. Z drugiej zaś, główny dotąd kierunek zainteresowań historii nauk medycznych, czyli kultywowanie tradycji zawodów medycznych i kształtowanie postaw środowiska z nimi związanych już nie wystarcza. Różnorodność wiedzy pozazródłowej, postaw badawczych, hierarchii wartych podjęcia studiów problemów, wreszcie tradycji naukowych, z których wywodzą się poszczególne grupy badaczy wywołały znaczny ferment w tym środowisku. Pojawiły się programy badawcze obejmujące swym zakresem nie eksploatowane dotąd obszary, takie jak dzieje biopolityki, świadomość i potoczne zachowania w zakresie zdrowia i choroby czy doktryny medyczne i ich społeczną recepcję. Wreszcie toczą się spory, choć najczęściej w kuluarach różnego typu spotkań naukowych, o zawodowe kompetencje historyka nauk medycznych, a niekiedy nawet o zakres jego dyscypliny.

Wydaje się, że podjęcie badań nad historiografią przedmiotową wymienionej gałęzi historii nie powinno pozostać bez znaczenia dla opisanego procesu. Analiza dorobku historii nauk medycznych pozwoliłaby nie tylko na określenie nowych pól badawczych, ale także na wskazanie problemów wymagających reinterpretacji, wreszcie na wyselekcjonowanie takich prac, które wnosząc istotny wkład do wiedzy historyczno-medycznej, mogłyby stać się podstawą do opracowania naukowej syntezy historii nauk medycznych na ziemiach polskich. Szczególnie istotna byłaby tutaj ta funkcja historiografii, która, stwarzając badaczom płaszczyznę porównawczą w stosunku do własnych poglądów, ułatwia właściwe postawienie problemu badawczego. Jest to tym ważniejsze, iż w dotychczasowym dorobku polskiej historii medycyny ujęcia problemowe stanowią zdecydowaną mniejszość, zaś ocena ważności tych, nad którymi podjęto studia bywa skrajnie różna. Dominuje ujęcie narracyjne, zaś tematyka dotyczy przeważnie wybitnych osobistości świata medycyny, instytucji medycznych, czy rozwoju specjalności medycznych. Badania historiograficzne mogłyby się okazać pomocne w przełamaniu tych słabości i poszerzeniu horyzontów badawczych omawianej dyscypliny, choć nie będzie to proces łatwy. Nowe perspektywy ujmowania dziejów sztuki leczenia torują sobie drogę z niejakim trudem. Dość powiedzieć, że wprowadzająca pojęcie patocenozy (jako analogiczne do pojęcia biocenozy) oryginalna koncepcja M. Grmeka i z tej perspektywy traktująca dzieje medycyny, została zaprezentowana w polskiej literaturze naukowej bynajmniej nie przez przedstawicieli środowisk zawodowo parających się historią nauk medycznych⁶. Brak też w wśród polskich badaczy chętnych do uprawiania dziejopisars-

stwa medycznego w sposób jaki zaprezentował M. Foucault w „Historii szaleństwa w dobie klasycyzmu”, prezentując koncepcję badania historii systemów myślenia⁷. Badania prowadzone w ramach przedmiotowej historii historiografii nauk medycznych staną się więc niezbędnym punktem wyjścia i elementem warsztatu badawczego dla wszystkich tych, którzy poszerzając znacznie obszar swoich zainteresowań będą korzystać z krytycznej analizy dotychczasowego dorobku dziejopisarstwa medycznego. Jego obszerność, szczególnie przypadku dziejów zawodu lekarskiego, jest dodatkową okolicznością wskazującą na potrzebę rzeczonych badań. Nie należy lekceważyć także roli popularyzatorskiej i dydaktycznej tak pojętych badań historiograficznych. Historią medycyny pasjonuje się liczna rzesza lekarzy i farmaceutów, którym jako historykom-amatorom trudno nieraz ocenić rzeczywistą wartość prac dotyczących dziejów ich zawodów. Wątpliwości dotyczące wiarygodności części dziejopisarstwa medycznego były już zgłaszane przez historyków rzeczonoj specjalności⁸. W procesie przemian jakim ulegnie zapewne w najbliższym czasie historia nauk medycznych badania historiograficzne mogłyby zatem odegrać rolę diagnostyczną. Jest to, jak wiadomo, podstawowy warunek prawidłowo prowadzonej terapii.

Wyniki badań historiograficznych przydatne byłyby także w prowadzonym na uczelniach medycznych nauczaniu przedmiotów poświęconych dziejom zawodów medycznych. Dla studenta piszącego pracę seminaryjną z historii nauk medycznych, magistranta, czy doktoranta, (a wybór tematu historyczno-medycznego rozprawy doktorskiej nie jest wcale rzadkim zjawiskiem wśród młodych lekarzy) byłyby pomocą bezcenną. Pisarstwo tego rodzaju miałyby szansę stać się pomostem między izolowanymi od siebie środowiskami zawodowych historyków oraz historyków nauk medycznych. Przedmiotowo traktowana historia historiografii nauk medycznych miałaby do spełnienia głównie funkcję usługową w procesie zmian zachodzących w tej dyscyplinie oraz środowiskach z nią związanych. Kompetencje uprawiających ją badaczy byłyby związane z interesującą ich epoką, nie byłoby więc konieczne ich rozszerzanie, może poza uświadomieniem rangi badań historiograficznych. Równocześnie użyteczność tego rodzaju badań sprawia, że historiografia przedmiotowa ma największą szansę na zakorzenienie się wśród historii nauk medycznych.

Znacznie więcej problemów pojawia się, gdy rozważamy możliwość podjęcia badań nad historią historiografii medycznej ujętą podmiotowo. Historia medycyny należy do najwcześniejszych spośród dziedzin historii nauki. Ślady jej uprawiania sięgają średniowiecza. W XIX w. zaczęły się pojawiać pierwsze katedry uniwersyteckie historii medycyny. Na ziemiach polskich pierwsze wykłady z tej dziedziny rozpoczął na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1809 r. Franciszek Kostecki. Kierownikami tych katedr na

ziemiach polskich do II wojny światowej byli wyłącznie lekarze, po 1945 r. też było niewiele wyjątków od tej reguły. W ciągu XIX w. nauczanie i badania nad historią medycyny odbywały się często obok innej, właściwej działalności naukowej jej profesora. To powoduje, iż odmiennie niż w typowych badaniach historiograficznych studia nad podmiotową historiografią medyczną musiałyby uwzględniać nie tyle koncepcje historiograficzne jakimś holdował dany autor, ale przede wszystkim ustalać z jakiej wywodził się szkoły medycznej, do zwolenników jakiej spośród aktualnych wówczas doktryn się zaliczał. To wszystko wpływało bowiem na jego pisarstwo. Z tego punktu widzenia wartościował dzieje swojej dyscypliny. Choć trzeba zdawać sobie sprawę, że wybitni przedstawiciele świata medycyny posiadali często głębokie zainteresowania humanistyczne, niekiedy poparte studiami uniwersyteckimi, jakkolwiek rzadko uwieńczonymi dyplomem.

Konieczne byłoby także w takich badaniach wzięcie pod uwagę ówczesnych modeli dydaktycznych. Należy pamiętać, że historia medycyny wykładana z katedry uniwersyteckiej, traktowana była na ogół instrumentalnie jako narzędzie służące kształtowaniu postaw słuchaczy fakultetów medycznych oraz pielęgnowaniu i rozwijaniu tradycji świata medycznego. Zatem etapem wstępnym winna być rekonstrukcja hierarchii wartości jaką na danym etapie rozwoju historycznego prezentowało środowisko lekarskie w stosunku do dziejów swojego zawodu. Wyjaśniłoby to, przynajmniej w pewnym stopniu, wybór problematyki badawczej. Wreszcie trzeba zauważyć, iż dziejami medycyny nie parały się wyłącznie osoby związane z ośrodkami naukowymi. Na tym polu działało i działa bardzo wielu lekarzy i farmaceutów-amatorów. Przy badaniu ich twórczości klasyczne metody badań historiograficznych mogą okazać się zawodne. Nie można w odniesieniu do nich użyć terminu „szkoła historyczna”, a podlegali przecież różnym wpływom związanym z kulturą umysłową swojej epoki. Badania ilościowe z pewnością doprowadzą do wyróżnienia cech szczególnych, nie należy się jednak spodziewać, aby miały one wiele wspólnego z panującymi wśród zawodowych historyków danej epoki koncepcjami historiograficznymi, a nawet z modelem historiografii medycznej uprawianej przez badaczy związanych z ośrodkami uniwersyteckimi. Rozwiązania problemu należałoby raczej szukać w aktualnej w badanych środowiskach medycznych uprawiającym pisarstwo historyczne „wizji świata i człowieka”. Jedną z możliwości jest wykorzystanie tutaj koncepcji społecznie akceptowanego ideału nauki S. Amsterdamskiego⁹.

Specyficzną dla badań nad historią historiografii medycznej jest problematyka znaczenia wiedzy historycznej, a w szczególności metody historycznej w badaniach medycznych. Sposób uprawiania historii medycyny byłby więc ważny dla samej dyscypliny, której dziejami się zajmowano.

Zwracał na to zagadnienie uwagę wybitny polski histolog i embriolog ubiegłego stulecia Henryk Hoyer¹⁰.

Jednym z zasadniczych celów podmiotowo pojętych badań nad historią historiografii medycznej byłaby z pewnością odpowiedź na pytanie, czy można mówić o „polskiej szkole historii medycyny”, wyróżniającej się jakimiś szczególnymi cechami, w takim znaczeniu w jakim mówi się o „polskiej szkole historycznej” czy o „poznańskiej szkole metodologicznej”. Do takich ustaleń można jednak dojść tylko drogą analizy metodologicznej dorobku dziejopisarstwa historyczno-medycznego, wykorzystując np. prezentowane wyżej koncepcje A.F. Grabskiego, J. Topolskiego czy J. Pomorskiego. Szczególnie model ostatniego z wymienionych autorów, zakładający badania historiograficzne z punktu widzenia historii nauki, wydaje się być kuszący. Podjęcie tego rodzaju studiów mogłoby w przyszłości zaowocować, większym niż dotychczas zainteresowaniem zagadnieniami teoretyczno-metodologicznymi w środowisku badaczy omawianej dyscypliny. Roli diagnostycznej tego nurtu, podobnie jak w przypadku historiografii przedmiotowej, także nie należałoby lekceważyć. Historia nauk medycznych, jeżeli ma iść drogą, którą podąża większość dyscyplin historycznych, musi nie tylko zdawać sobie sprawę ze swojej odrębności (jej świadomość jest powszechna wśród badaczy) ale także z elementów wspólnych z innymi gałęziami historii. Ten kierunek badań historiograficznych mogłoby wskazać więc drogę wyjścia z dotychczasowej izolacji.

Osobnym problemem będzie sprawa zespołów badawczych zajmujących się tymi zagadnieniami. Prowadzenie badań w zakresie historiografii podmiotowej wymaga szczególnych kwalifikacji. Ponieważ badania tego rodzaju nie mają na gruncie historii nauk medycznych większych tradycji, pojawi się problem wykształcenia w tym kierunku grupy badaczy. Na tle innych jest to jednak zapewne jeden z łatwiejszych do pokonania progów.

Podjęcie badań nad historią historiografii medycznej wydaje się przedsięwzięciem celowym, co nie oznacza, że łatwym i powszechnie akceptowanym. Ze względu na rolę jaką badania te mogłyby odegrać w kształtowaniu się współczesnej polskiej historii nauk medycznych warto ten trud jednak podjąć.

PRZYPISY

¹ Grabski A.F., Historia historiografii w strukturze nauki historycznej (w:) Między historią a teorią, pod red. M. Drozdowskiego, Warszawa-Poznań, 1988.

² Topolski J., Teoria wiedzy historycznej, Poznań 1983, s. 44-45.

³ Pamiętnik XIII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, cz. 1, Wrocław, 1986, ss. 270-280.

⁴ Do ważniejszych zaliczyć należy następujące prace: Hanecki M., O kulturę historyczną i wiedzę w artykułach z dziejów medycyny w czasopismach lekarskich.

kich, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, 1970, t. 15, z. 4, s. 808-809; Podgórska-Klawe Z., Kilka uwag o warsztacie historyka medycyny, Archiwum Historii Medycyny, 1981, t. 47, nr 1, s. 94-99; Płonka-Syroka B., Więckowska E., Rozważania o metodyce pisanía prac naukowych z zakresu historii medycyny, Archiwum Historii Medycyny, 1984, t. 47, nr 1, s. 11-17; Syroka A., Pojęcie źródeł do historii medycyny i próba ich klasyfikacji, Archiwum Historii Medycyny, 1984, t. 47, nr 1, s. 19-24; Ostrowska T., O technice pisanía prac historyczno-medycznych słów kilka, Archiwum Historii Medycyny, 1985, t. 48, nr 4, s. 539-548.

⁵ Pamiętnik... s. 280

⁶ Zob. Promińska E. Kosmos, 1990, t.39, nr 1, s. 97-101.

⁷ Foucault M., Historia szaleństwa w dobie klasycyzmu, Warszawa 1987.

⁸ Podgórska-Klawe Z., Urbanek B., Jeziorski K., Czym jest i czym powinna być historia nauk medycznych, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 1988, t. 33, nr 4, s. 1031.

⁹ Amsterdamski S., Między historią a metodą. Spory o racjonalność nauki, Warszawa 1983, s. 64-90.

¹⁰ Hoyer H., O znaczeniu wiedzy historycznej dla lekarzy, Krytyka Lekarska 1899, t. 3, nr 1, s. 1-6.

The need for reserch into the history of medical historiography

The author underlines the need to study polish medical historiography. He indicates three groups of problems: biographical, bibliographycal, and explanatory - meaning the problem ought to reflect the impact of both social conditions and history of science. The propoused reserch work can name new problems, draw our attention to the ones in need of reinterpretation, help in selecting themes important for the development of polish medicines history, at the same time becoming a base for preparing a synthesis. One of the main aims of reaserch should be finding an answer for the question: did there exist a „polish school of medicine“?. Also didactic functions will be important. Scientists studying medical historiography must take into account not only contacts of the author with the given historiographic conception but also what methodological school he represents. The propoused reserch can help in forming our identity and finding our place in history of medicine among other historical and medical disciplines.

Zur Forschungsnotwendigkeit über Geschichte der medizinischen Historiographie.

Der Verfasser weist auf die Forschungsnotwendigkeit über Geschichte der polnisch medizinischen Historiographie hin. Er sieht 3 Forschungsrichtungen: 1. biographisch- bibliographische; 2. aufklärende Richtung, welche das Problem im Lichte der Gesellschaftsbedingtheit vorstellt; 3. aus der Überlegung über betreiben der Gechichten der Wissenschaft hervorgeht. Die postulierten Forschungen können neue Probleme bestimmen und andere anzeigen, welche eine Reinterpretation benötigen. Sie können zum Auswahl von Themen füren, die wichtig für die Entwicklung der polnisch Geschichte der Medizin sind. Zusätzlich geben sie die Möglichkeit eine Synthese dieser Problematik zu berarbeiten. Einer dieser Hauptforschungsziele ist die Antwort auf die Frage: „Können wir über eine polnische Schule der Geschichte der Medizin sprechen?“. Die Forschungen könnten auch didaktische Funktion ausüben. Die Forschungen in Richtung medizinische Historiographie müssen nicht nur die Zusammenhänge zwischen dem Forscher und bestimmter historiographischer Konzeption berücksichtigen, aber die Tatsache, aus welcher medizinischer Schule er stammte. Die Vorgeschlagenen Forschungen, können zur Gründung eigener Identität und Platz der Geschichte der Medizin unter anderen Wissenschaftszweigen der Geschichte und Medizin füren.